

Herbert Tingsten:
Kristendomen
och historien
i ny DN-serie

På Kultursidan inleder Herbert Tingsten en artikelse-
rie om kristendomens inställ-
ning till historien och samhäl-
let. Här behandlas de försök
som även i modern teologi och
historieskrivning gjorts att be-
visa Guds dirigerande av utveck-
lingen, problemet om kristen-
domens betydelse för uppkoms-
ten av demokrati, politisk fri-
het och andra i Västerlandet
värderade sociala förteelser,
kyrkornas och de kristna apolo-
geternas ställningstagande till
dessa ting under senare tid.
Dagens artikel Vad gör Gud?
ger en återblick på äldre re-
ligiös historieskrivning och se-
kulariseringen genom fram-
stegstanken.

VAD GÖR GUD?

"JAG HAR ALDRIG varit i stånd
att se tecknen på ett gudomligt
ingripande i historiens händelser",
skriver Mauriac i sina dagboks-
notiser i senaste häftet av La table
ronde. I sitt personliga liv har
han däremot ansett sig spåra be-
vis, om också nästan omärkliga,
på sådana ingripanden. "Händel-
ser som förståndet skulle kalla till-
fälligheter. Men tron låter dem
glänsa i sitt ljus."

Den uppfattning som antyds med
dessa ord är efter allt att döma
vanlig bland reflekterade krist-
na. Förkunnarna uppmanar de
troende att i sina upplevelser fin-
na försyrens ledning, uppmuntran
och tuktan. Att se Guds hand i
historien har däremot blivit omo-
dernt; någon gång påstås att händel-
ser av exceptionell märklighet
kan och bör tolkas på detta sätt,
men mera systematiska försök att
se historien som ett förverkligan-
de av gudomliga planer betraktas
som utslag av en primitiv tro på
gränsen till vidskepelse. Denna
paradoxala inställning är relativt
ny, en frukt av upplysningen och
sekulariseringen, som avlägsnat
Gud från de jordiska bestyren.
Gud har blivit en konstitutionell
monark, han regerar men styr
inte, skriver en amerikansk histo-
riker; det torde vara en exakt
sammanfattning av ordinär kris-
ten historiesyn.

Äldre kristen historieskrivning
— den dominerande historieskriv-
ningen — såg däremot Gud som
en ständigt planerande och in-
gripande makt; man kan skönja
en vacklan mellan tanken på
världsutvecklingen som ett för-
verkligande av Guds avsikter och
tanken att Gud, ordinärt iakt-
tagare, griper in i exceptio-
nella lägen. Inspirationen från
Gamla testamentet, med Gud som
belönare och bestraffare av det
judiska folket, är påtaglig. Hos
Augustinus, Thomas Aquinas och
andra kyrkans ledare möter den-
na åskådning i skilda varianter.
För att belysa den skall jag ett
ögonblick stanna vid en av dess
mest typiska representanter, Bos-
suet i "Discours sur l'histoire uni-
verselle" (1681).

"Gud regerar över alla folk",
skriver Bossuet i sitt avslutande
kapitel. "Tala inte om tillfällighet
eller öde, eller tala därom blott
som om begrepp med vilka vi

Herren straffar de i synd sjunkna städerna Sodom och Gomorra
genom att låta svavel och eld regna över dem; men den rättfärdige
Lot låter han undkomma. Illustration av Gustave Doré till Första
Mosebok.

höjer vår okunnighet." Det gäl-
ler att så långt möjligt avslöja
Guds "hemliga befallningar", att
ta reda på vad hans aktioner syf-
tat till. Härskarna bestäms av mo-
tiv och syften, som de tror vara
avgörande, men Gud bestämmer
resultatet; människan spår och
Gud rår. "De (furstarna) gör mer
eller mindre än vad de avser, och
deras beslut har alltid oförutsedda
följder." I första rummet vill Gud
visa sin allmakt. "Han ger makt
och frantager den mäktige mak-
ten; han överför den från en män-
niska till en annan, från ett
kungahus till ett annat, från ett
folk till ett annat, för att visa
att de äger makten blott som ett
lån och att han är den ende
hos vilken den beständigt finnes."
Då herraväldena faller och reli-
gionen ensam står kvar, blir det

uppenbart att "den är den enda
fasta storheten och att varje för-
nuftig människa måste bygga sina
förhoppningar på den".

Framställningen av historiens
gång inskräpper framför allt den-
na tanke. Före kristendomen var
Gud främst inriktad på judarna;
han använde assyrier, perser,
romare för att omväxlande be-
straffa, pröva och frigöra det
judiska folket. Sedan lät han ro-

Bossuet

marna utrota dessa otacksamma och begagnade det romerska riket för kristendomens utbredning, samtidigt som romarna genom följelser fick pröva och befästa de kristnas tro. Guds domar drabbar högmodet och självtillräckligheten, och insikten härom bör göra furstar och folk ödmjuka och okänsliga för världslig storhet. Historien leder inte fram till något jordiskt mål; den är en förvisning av Guds allmakt, huvudsakligen genom att själva osäkerheten och obeständigheten i det mänskliga uppenbaras. Sn. rast framstår framgång och lycka som något farligt, ty förtrostan på Gud viker i sådana tider lätt för otro och självsäkerhet. Domar och bestraffningar blir Guds huvudsakliga verksamhet — härigenom kan han bäst visa sin kärlek till människorna, ty deras högsta uppgift är att tro på, tillbe och lyda för att bli värdiga salighet.

Till denna förening av människoförakt och inriktning på frälsning hörde självfallet en brist på intresse för eller rent av en ovilja mot jordiska förbättringar. Då Luther uppmäntar till hårdhet mot de upproriska bönderna eller då han skriver att "världen är för ond för att vara värdig goda och fromma härskare", att den "måste ha furstar som ställer till krig, tar upp skatter och gjuter blod" och "andliga tyranner som pinar med påbud och förordningar och lagar" — eftersom denna tuktan är förtjänt och motstånd mot den är att motstå Gud — är detta endast en på de enskilda tillämpad historiesyn av alldeles samma art som Bossuets och de katolska apologeternas.

Då Voltaire skrev sin artikel "Historia" i den franska encyklopedin var det andliga klimatet ett annat. Historien indelas i den sakrala och den världsliga. "Den sakrala historien är en följd av gudomliga och underbara åtgärder, genom vilka det har behagat Gud att förr i tiden hela det judiska folket och numera att pröva vår tro. Jag skall inte alls beröra detta respektabla område." Dessa ironiska ord är representativa för den moderna historieforskning som framträder i hägnat av upplysningen och romantiken. Även om Gud erkändes, blev han avlägsen, på gränsen till överksamhet och överklighet; han blev en skapare av världen med naturen och det mänskliga förnuftet som handlande ministrar, en ga-

rant för rationella resonemang. Den "sakrala" historien blev på sin höjd en specialitet för några ivrare, och i stället för att avslöja Guds avsikter gällde det att klarlägga vad som skett, världsliga orsaker och sammanhang.

Under lång tid och i stor utsträckning fick emellertid den religiösa synen på historien ersättare i den framstegstro som i utvecklingen såg en marsch mot allmänt värderade mål; honnörorden var frihet, fred, lycka, välstånd, kultur. Det har diskuterats om dessa föreställningar om historien som vägen till ett jordiskt paradiset var av religiöst eller profant ursprung. Man har å ena sidan återopat teologer, som med hänvisning till skilda profetior, särskilt Uppenbarelseboken, hävdade ett framsteg på jorden, å andra sidan betonat att framstegstron innebar en brytning med tanken på jordelivet som en förberedelse till eller en prövning inför det eviga livet och att denna tro därför i stort sett motarbetades av trossamfundet innan dess seger framtvang ett godtagande. Uppenbart är att framstegsteoretikerna ofta påverkades av det gamla religiösa mönstret och att deras teknik ofta var densamma som t. ex. Bossuets; det gällde att bakom olyckor och elände spåra något meningsfullt, något på lång sikt värdefullt, att förgylla det fruktansvärda som en port till framtiden. Då Hegel genomskådade historiens list eller då Marx med alla medel sökte finna ekonomiska förändringar bakom de franska tumulten år 1848 liknade de Bossuet i hans strävan att finna Guds hemliga avsikter även i filisternas våldsdåd.

På religiöst håll blev framstegstanken småningom tämligen allmänt godtagen, åtminstone i den förtunnade meningen att en förbättring av människornas jordiska lott ansågs värd att eftersträva. I motsats till den världsliga framstegstron arbetade emellertid den religiösa med en i grunden konkurrerande himmelsk utopi. Inriktningen på den kollektiva förbättring kunde därför inte ersätta tanken på den individuella frälsningen, endast komplettera den. Och medan de profana framstegsmännen var benägna att se historien som ett långt slavarbete för att lyfta framtida generationer upp i ljuset, måste de religiösa, enligt Rankes ord, se varje generation som lika nära evigheten; detta innebar att den stora synpunkten var frälsningen, inte framsteget.

Under de senaste årtiondena har den profana historiemetafysiken också försvagats. Det har titt sig orimligt att tala om en mening i livet och därmed också om en mening i historien. Stora överblickar och tolkningar, förr en ära för forskarna, har ansetts vara ett spel för fantasirika och intellektuellt oskyldiga amatörer. Med detta sammanhänger att de professionella historikerna nästan genomgående — delvis på grund av de ökade kraven på grundlighet — ägnar sig åt korta skeden och begränsade problem; att mobilisera "meningar" eller allmänna åskådningar för dylika ändamål slår även den lättrogne som löjligt. Betecknande är att ordet historiefilosofi numera begagnas inte om spekulationer av låt oss säga hegeliansk eller marxistisk typ, utan om analyser av sådana frågor som möjligheten att fastställa fakta, att vara objektiv osv. (jfr t. ex. W. H. Walshs utmärkta "An Introduction to Philosophy of History", 1951).

Även under de allra senaste åren har emellertid försök till ett slags religiös historiefilosofi gjorts. Hurruvida de är mera talrika än för trettio eller fyrtio år sedan skall jag inte uttala mig om; en sådan jämförelse är ytterligt besvärlig att genomföra. Därför skall jag inte heller ta upp frågan om dessa försök är några "tidens tecken", om de står i samband med de desillusionerade stämningarna efter kriget. Säkert är att försöken väckt stor uppmärksamhet och stimulerat religiös och profan debatt.

Mest berömd inom denna spekulation är Arnold Toynbee, som vill visa att kristendomen ger en möjlighet att rädda vår kultur från den undergång som hittills drabbat alla kulturer; Toynbees arbete, det mest kunskapsrika, men också det mest lösliga i genre, har utförligt diskuterats i denna tidning och skall nu förbigås. Långt mindre konstruktiva är de båda författare som för närvarande jämte Toynbee lär vara de mest berömda företrädarna för vad man kan kalla en kristen historiesyn: Reinhold Niebuhr, professor i teologi vid en religiös högskola i New York, och Herbert Butterfield, professor i modern historia vid universitetet i Cambridge. Båda har utgivit en rad arbeten rörande dessa problem; det viktigaste av Niebuhr torde vara "Faith and History", 1949 (på svenska föreligger "Tidernas tecken"), det viktigaste av Butterfield är utan tvivel "Christianity and History" (1950). Dessa protestantiska författare står på flera punkter nära vissa kända katolska historiefilosofier: Christopher Dawson ("Progress and Religion"), Jean

Daniélou ("Essai sur le mystère de l'histoire"), Etienne Gilson ("Les métamorphoses de la cité de dieu"). Butterfield synes mig vara den ojämförligt främste av dessa författare, och jag skall huvudsakligen diskutera hans idéer.

HERBERT TINGSTEN

Inr

Aug. 10 L. Sk

11 sep. 3m

2 a.

S: a 31.